

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора історичних наук, старшого наукового співробітника Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, в. о. завідувача відділу української літератури П. В. Шкраб'юка на кандидатську дисертацію О. Д. Маслій “Жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині (1946-1989 рр.)”, виконану на кафедрі історії України ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” Міністерства освіти і науки України, подану до захисту в Спеціалізовану вчену раду К 20.051.05 ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника” (спеціальність 07.00.01 – історія України).

Українська греко-католицька церква багата на чернечі Чини, Згромадження, різні мирянські товариства та організації, які сукупно провадять релігійно-богословську та національно-просвітницьку діяльність, спрямовану на утвердження християнських правд, зміцнення віри і духовно-культурної, та й політичної, консолідації української нації. У барвистому розмаїтті церковних підрозділів особливе місце посідають жіночі чернечі спільноти.

Чому особливі? Та хоча б тому, що кількісно вони переважають спільноти чоловічі. Якщо, скажімо, сьогодні чоловічих Чинів та Згромаджень є *дев'ять*, то жіночих – близько *двадцяти*! Деякі з жіночих спільнот є відгалуженням від спільнот чоловічих, зокрема Чину святого Василя Великого та Студійського уставу, Згромадження салезіян (салезіянки) та Чину Найсвятішого Ізбавителя (місіонерки-редемптористки). Дві останні жіночі спільноти з'явилися в Україні недавно – відповідно у 1992 і 1997 роках. Решта жіночих спільнот цілком автономні й самодостатні; вони охоплюють ті ділянки богопосвятної та суспільно-харитативної праці, які неспроможні були охопити інші Згромадження.

Проте я дещо випередив події, тим-то повертаюсь до тих *дев'яти* жіночих Згромаджень, які діяли до 1946 року, відтак, після псевдособру, були закриті, черниці зазнали поневірян, частина була репресована – і все ж, навіть у найважчі часи ці богопосвятні особи, не відреклися од віри, Бога, а

значить од самих себе. Більше того: в міру сил і можливостей, зазвичай нелегально, підпільно, продовжували місійну, катехитичну працю серед населення. “Бо й жіночий рід воює у Христа, вчислений між воїнів завдяки духовній мужности, не відкинений з причини слабости тіла, – писав Василій Великий. – Багато жінок відзначилося в цій службі не менше від мужчин”.

Ці слова, сказані великим святим ще в четвертому столітті, цілком вписуються в канву дисертації, яку подала на захист наша здобувачка: в миру – Ольга Данківна Маслій, в чернецтві – сестра Андрея, членкиня Згромадження мирносиць. Сам факт, що жіночі чернечі спільноти УГКЦ у Галичині, досліджує людина не світська, а черниця, тобто досліджує *зсередини*, причому всебічно, ґрунтовно, є надзвичайно похвальним. Ще більш похвальним є час, вибраний для дослідження. Це 1946-1989 роки – найважчий період існування чернечих спільнот, а ширше – всієї нашої Церкви.

Вже в цьому – в часовому відтинку, що охоплює сорок три роки, – полягає оригінальність, *первинність* пошукової праці Ольги Маслій, бо хоча на цю тему були спорадичні публікації, але не було синтетичного, узагальнюючого погляду на проблему, не було об’ємного комплексного підходу. І такий комплексний підхід Ольга Маслій продемонструвала – і продемонструвала (не боюсь цього сказати) на високому науковому рівні, освоївши і використавши для цього величезний масив джерел, – а це 390 позицій. Географія дослідницьких пошуків охоплює Львів, Івано-Франківськ, Тернопіль, Київ, Рим.

Перейду до структури. Вона дуже добре продумана, зокрема стосовно контексту. Як членові Спеціалізованої вченої ради Інституту українознавства ім. Івана Крип’якевича НАН України, мені нерідко доводилося констатувати відірваність основного тексту тої чи іншої дисертації від історичного контексту, так би мовити, ізольованість від решти світу, герметичність, що мимоволі применшує об’єкт дослідження.

Тут – навпаки. Перший параграф другого розділу звучить так: “Історичні передумови та ліквідація УГКЦ на Львівському псевдособорі 1946 р.”; наступний параграф “Політика держави щодо жіночого чернецтва”. В такій історико-хронологічній послідовності розгортаються подальші події, зокрема розповідь про переслідування черниць радянською владою, далі – про їхню цивільну працю та особливості функціонування і релігійної діяльності в підпіллі; ще далі – про роль жіночих Згромаджень у боротьбі за легалізацію УГКЦ та перехід до відкритого існування.

Така, на перший погляд, проста, а насправді чітка, логічно виправдана структура роботи дуже важлива для розуміння причин і наслідків подій, про які йде мова, насамперед важлива, коли дисертація буде опублікована і піде для ширшого читача...

Ольга Маслій завважила цікаву тенденцію.

“Провідною рисою сучасної світової історичної науки, – зазначає вона, – є переформатування уваги з історії соціально-економічних і політичних систем на історію безпосередньо людини, так званої мікроісторії. З огляду на це об’єктом зацікавленості дослідників дедалі частіше стають особисті долі учасників історичних подій, звідси – підвищена увага до мемуаристики, щоденників, біографічних матеріалів тощо”.

Частково до такої живої історії вдається і Ольга Маслій. Вона використовує не лише архів Інституту історії Українського католицького університету, а й створила свій особистий архів, тобто взяла інтерв’ю в численних свідків комуністичної доби. Фрагменти цих свідчень оживлюють, прикрашають дисертацію, підсилюють її документальну аргументацію.

Якщо ж говорити про політичний аспект проблеми, то окремі дослідники (Б. Савчук, Я. Стоцький), – з ними погоджується й Ольга Маслій, – виокремлюють три етапи в ставленні більшовицької влади до Церкви та її допоміжних інституцій. Перший – 1946-1953 роки, тобто період від

псевдособору до смерті Сталіна, що спирався на репресії та гоніння вірних, заборони жіночих (і чоловічих) чернечих Згромаджень.

Цей період почався з публікації у львівській газеті “Вільна Україна” за 8 квітня 1945 р. пасквілю Володимира Росовича, а насправді Я. Галана, під заголовком “З хрестом чи ножем?” Пасквіль був спрямований проти покійного Андрея Шептицького, а фактично – проти всієї УГКЦ. Бо вже через три після публікації були заарештовані новий митрополит Йосиф Сліпий і три єпископи. В ГУЛАГ було відправлено 75 черниць; це, наголошує дисертантка, 10 % від загальної кількості на 1946 рік. Дві черниці були вбиті т. зв. Польським комітетом національного визволення.

Другий етап – 1953 (1954)-1964 роки – пов’язаний з десталінізацією та хрущовською “відлигою”, поверненням ув’язненого духовництва та монахинь, а згодом (1961-1964) – з масовим закриттям православних храмів, які передніше належали греко-католикам, та новою хвилею антирелігійної пропаганди. Ця безбожна пропаганда викликала новий спротив віруючих – і вони дедалі частіше заходилися шукати духовної опіки в нелегальних греко-католицьких священиків. Той період увійшов в історію як *катакомбний*.

Третій, завершальний етап “катакомбного” періоду – роки 1965-1989. Це боротьба не тільки за збереження Церкви в підпіллі, а й активізація її діяльності, в тому числі і членкинь заборонених жіночих монаших Згромаджень, залучення до богопосвятної праці новичок. Відтак посилення руху за легалізацію УГКЦ, голодування греко-католиків у Москві на Арбаті, яке розпочалося в травні 1989 р. В цій резонансній акції брали участь і 20 черниць.

З дисертації постають такі світлі і нескорені постаті, як мати-студитка Йосифа Вітер, василіянка Моніка Полянська, яка померла в Мордовії в грудні 1951 р. Від себе додаю, що ченцями-василіянами були і два рідні брати Моніки – отці Павло та Епіфаній, а також їхня тітка Анна Теодорович, яка служила магістром новичок у Словіті.

Ми маємо широку картину, як жили, що і як робили черниці в умовах безбожної влади. В ГУЛазі вони гарували в кам'яних кар'єрах, на лісоповалі, сплавляли ліс... Повернувшись в Україну, працювали санітарками, швеями, робітницями... Проте ніколи не забували, що вони богопосвячені особи. І таємно провадили серед віруючих місійну працю, незважаючи на тотальний контроль за ними спецслужб і в час "відлиги", і в час "застою".

Ольга Маслій наводить цілу низку фактів про те, як черниць не хотіли прописувати, не давали роботи або, навпаки, раптово звільняли з місця праці; як агітували в донощики; як стежили, підслуховували і т. п., застосовуючи технічні пристрої – т. зв. "літерну техніку". До речі, за допомогою такої техніки записали всі розмови в оселі єпископа Чарнецького, в т. ч. і сповіді...

В той же час дисертантка розповідає, яким чином в часи Брежнєва вдалося вивезти з України до Польщі, а потім до Риму останки матері-служебниці Йосафати Гордашевської, проголошеної 2001 року блаженною.

Що ж до принципівих недоліків, то їх практично їх нема – хіба що окремі зауваження. Так, на с. 48-ій йдеться, що в Галичині 1939 р. було 4,3 млн віруючих, 3 040 парафій і майже 3 000 (2950) священників. А ще 520 ієромонахів, 1090 монахинь, 540 студентів теології.

Та вже на с. 56-ій дисертантка наводить іншу цифру священників – 1 294. А де поділась 1700 душпастирів, не кажучи вже про більш як дві тисячі ієромонахів, монахинь і студентів-теологів? Мовляв, "під тиском репресій радянських каральних органів уже на 1 січня 1946 р. з 1294 греко-католицьких священників 859 відкрито висловилися за приєднання до "Ініціативної групи". Інші категорично не погодилися на "возз'єднання" з російським православ'ям, як наслідок 344 священники УГКЦ було заарештовано впродовж 1945-1950 рр."

У першому випадку авторка посилається на А. Шептицького, в другому – на івано-франківського дослідника Кияка. Варто було б уточнити й узгодити цифри...

Або таке. На стор. 36-ій читаємо, що пасквіль Галана надрукований восьмого квітня 1945 р., а на стор. 54-ій дату публікації перенесено вже на шосте квітня, і називається ця публікація вже не “З хрестом чи з ножем?” – а “З хрестом чи з мечем”. У “Списку використаних джерел” ця публікація чомусь наведена російською мовою, хоча і зазначено, що вона вміщена в газеті “Вільна Україна”.

Це, звісно, недогляд. Як і недогляд, що ще одна, але російськомовна газета “Львовская правда”, в тексті (с. 36) дисертанткою українізована і називається “Львівська правда”. На цій же сторінці зазначено ім'я одного з авторів, як Е. Дмитрієнко, хоч насправді він не Едуард чи як там, а Євген.

І ще. Дисертантка аналізує діяльність дев'яти жіночих монаших спільнот. Мабуть, варто було сказати і про Контемплітивно-адораційний монастир сестер-василіянок св. пророка Іллі, який почав діяти з 1925 р. – а отже, теж підпав під прес радянських репресій.

Загалом, як сказано на початку, сьогодні чоловічих Чинів та Згромаджень нараховується *дев'ять*, а жіночих – *двадцяти*! Попри це, чоловічі спільноти кількісно переважають жіночі: вони нараховують 675 ченців, тоді як число монахинь – 629. А до 1939 р. їх було 1090 осіб. Тобто, зауважує Ольга Маслій, після 25 років свободи віросповідання жіночі чернечі спільноти не досягають рівня довоєнного періоду. Було б добре, якби наша здобувачка проаналізувала причини такого стану. Проте це виходить за хронологічні рамки дисертації...

В загальному підсумку маємо (з цінними Додатками, в т. ч. й світлинами) цілком самостійну, оригінальну працю, в якій всебічно, *комплексно* досліджено функціонування жіночих монаших спільнот в умовах репресій і переслідування комуністичною владою, їх внесок у процес легалізації УГКЦ, відновлення її інституцій, а також у підтримання високої моральності та духовності мирян у часі бездержавності та войовничого атеїзму.

Таким чином, дисертація заповнює ще одну лакуну як в історії жіночих чернечих спільнот, так і в загальній історії УГКЦ, а за рівнем виконання, фактологічної насиченості, аргументації цілком відповідає всім вимогам ДАК.

А тому О. Д. Маслій з повним правом заслуговує на присудження їй наукового ступеня – кандидат історичних наук.

Доктор історичних наук,
старший науковий співробітник
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича
НАН України, в. о. завідувача відділу
української літератури

П. В. ШКРАБ'ЮК

21 вересня 2016 р.

